

Galenskap – en påf i fortplantningens tj

ansinne har alltid väckt en blandning av fasa och fascination. Den vansinnige har omväxlade betraktats som helig eller besatt av onda andar. Ur ett medicinskt perspektiv har sykoser tätt sig både svärbegripliga och svårhanterliga. Men kanske får galningar de vackraste flickorna.

PSYKOLOGI

Strong imagination

Daniel Nettle

Oxford University Press, 2001

suspekta. Under motkulturens glansdagar på 60-talet predikade antipsykiatriker som Thomas Szasz och R D Laing att psykiatri var en totalitär institution med uppdraget att stigmatisera och förvara obehövliga personer som hotade den rådande kapitalistiska samhällsordningen. Kort sagt därarna var friska och samhället sjukt. Den mest psykosframkallande institutionen var den borgerliga kärnfamiljen med sina föräldiska dubbla budskap. Särskilt farliga var mödrar – i synnerhet kylskåpsvarianten som gjorde barnen autistiska.

Det kemiska miraklet

1948 experimenterade den australiensiske psykiatrikern John Cade med marsvin som han injicerade med olika substanser som förekom i människourin. Han noterade att grundämnet litium gjorde försöksdjuren slöa och avslappnade. Cade hade ingen aning om varför men bestod sig för att pröva litium på en tvångsintagen patient som befunnit sig i ett tillstånd av besvärande mani under fem år.

Efter tre veckor kunde patienten överföras till en konvalescensavdelning och efter två månader friskskrevs han och återvände till sitt gamla arbete. Detta kemiska mirakel blev inledningen till den psykiatriska drogrevolutionen där intresset fokuserades på molekyler snarare än på traumatiska incidenter i samband med pottränningen. Litium har den stora fördelen att verka utjämnande på både det mänskliga och det depressiva stadiet i den så kallade bipolära psykosens. Droger som klorpromazin och reserpin prövades med viss framgång mot hallucinationerna vid akut schizofreni. Vid denna tid upptäckte man också de första signalsubstanterna – noradrenalin, serotonin och dopamin. Dessa neurotransmittorer överför på kemisk väg budskap mellan olika nervceller och är helt avgörande för hjärnans sätt att fungera.

Miljön spelar in

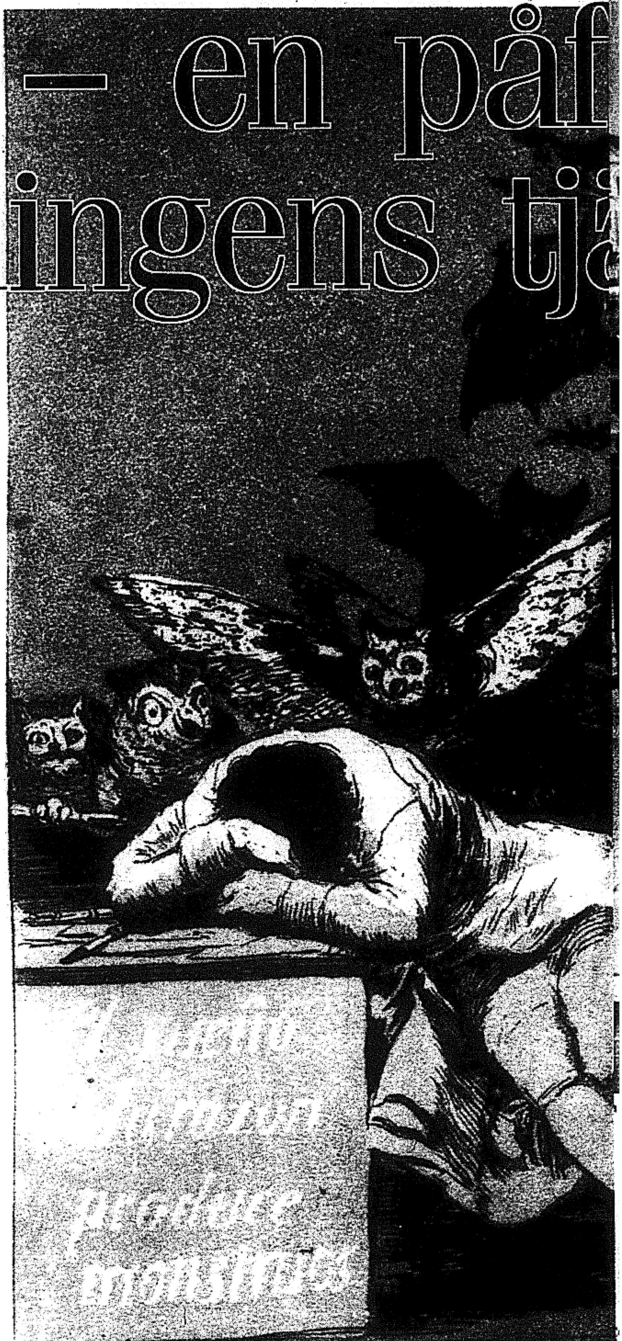
I dag känner man till ett 50-tal olika signalsubstanser och försöker analysera deras infernalliskt komplicerade samspel och växelverkan som är bestämmande för våra mentala tillstånd. Det står helt klart att för mycket eller för litet av en specifik signalsubstans kan resultera i en psykos. Lika klart är att produktionen av substanser och mottagande receptorer till stor del styrs av gener. Att vansinne härjar i vissa släkter är välbekant. Enäggstvillingar är genetiskt identiska och om endera utvecklar schizofreni eller manodepression är risken för att den andra gör det cirka 50 procent. Om psykosor var totalt determinerade av gener

terapeutiska framgångarna var länge mest obefintliga. Orsaksförklaringarna sträckt sig över ett spektrum som ränner över allt från psykoanalytisk mytologi till virusinfektioner i barneåren. De senaste decenniernas dramatiska utveckling om genetik och neurobiologi har gjort medicinska förklaringsmodeller allt mer ausibila. Pillerpsykiatri har gjort kraftiga brytningar i psykobabblets revir. Psykosomenets centrala mysterium kvarstår väl. Våra energikrävande och dyrbara årnor har utvecklats för att ge oss en något korrekt verklighetsuppfattning som gör det möjligt för oss att navigera framgångsrikt i den materiella och sociala omvärlden.

Den som drabbas av en psykos blir radikalt handikappad i de funktioner som är avgångliga för social framgång och ibland till och med överlevnad. Psykotikern ver i en värld av mer eller mindre extrema vanföreställningar och blir en främling i sin omgivning. Ändå är psykosor inte i marginell förekomst utan förekommer i en fix frekvens i alla samhällen under alla tider. Eftersom sinnessjukdom har en stark genetisk komponent är det svårt att gripa varför det naturliga urvalet inte förgre sedan eliminerat dessa skadliga gener. Normalt leder relativa fortplantningsindikatorer på någon ynka procent till utdöende inom ett överskådligt antal generationer. Att psykosgenererande anlag kan perenneras i genpoolen är därför synnerligen anmärkningsvärt.

Charlataneri och nihilism

I *Strong Imagination* (Oxford University Press 2001) försöker psykologen och antropologen Daniel Nettle att besvara frågan om vansinnets biologiska raison d'être. Han rör sig vigt mellan ett halvdussin discipliner och lyckas på ett fantasieggande sätt kombinera solid naturvetenskap med humanistiska insikter. Nettle inleder med en kort psykiatrisk historik. Freud som fortfarande dominerar på kultursidorna recuseras till en kuriös fotnot i den vetenskapliga psykiatrins annaler. Portalgestalten blir i stället den ökande Emil Krapelin som i början av förra seklet delade in sinnessjukdomarna i två distinkta huvudgrupper – schizofreni och manisk depressiv psykos, ett klassifikationsschema som blivit bestående. Förmågan att ställa korrekta diagnoser åtföljdes tyvärr inte av någon motsvarande förmåga att erbjuda bot. Fram till psykofarmakarevolutionen som började på 50-talet pendlade psykiatri mellan charlataneri och terapeutisk nihilism. Under större delen av 1900-talet härskade föreställningen att psykiska åkommor i helt avgörande grad förorsakades av brister i miljön. Dogmen om miljöns allmakt delades av så skilda tankeströmningar som psykoanalysen, behaviorismen och kulturantropologin. Biologiska faktorer avfärdades som i bästa fall irrelevanta eller vanligare som djupt

"När fömuffet slumrar föds monstren" Från Goyas serie etsningar Los Capricios.

"I kampen om honorna gäller det att prestera något som är tillräckligt originellt och avvikande för att väcka uppmärksamhet"

skulle korrelationen vara 100 procent. Uppenbarligen spelar miljöfaktorer – trauma, stress – en roll för att förvandla en psykotisk disposition till en manifest psykos. Det är ytterst osannolikt att sinnessjukdomar kan hänföras till en specifik gen. Som de flesta komplexa fenomen är de polygenetiska – ett resultat av samverkan mellan många gener. Nettle inför en personlighetssvariabel som han kallar psykoticism, variabeln är kontinuerlig och dess slutpunkt är psykos. Han menar att en mildare grad av psykoticism kan stimulera kreativitet.

Konstnärer och kreativa personer i största allmänhet tycks vara mer anfäktade av psykisk ohälsa än folkenomsnittet. I boken *The price of greatness* samlade professor Arnold Ludwig ihop biografiskt material rörande 1 004 framstående män och kvinnor. Kriteriet för berömmelse var att vederbörande blivit föremål för en biografi mellan 1960–90. Med en mycket generös defini-